

PAWEŁ SZYMBORSKI*

SZANSE I ZAGROŻENIA U PROGU EMERYTURY: SYTUACJA STARSZEGO POKOLENIA W KONTEKŚCIE WIĘZI RODZINNYCH I SOLIDARNOŚCI MIĘDZYPOKOLENIOWEJ**

I. WPROWADZENIE

Jak twierdzą demografowie, zjawisko starzenia się polskiego społeczeństwa jest nieuniknione¹. Przyczyny tego zjawiska łączą się w Polsce z długotrwałą niewydolnością systemów wspierania seniorów, będącą m.in. skutkiem socjalistycznej przeszłości². Stanowi to wyzwanie nie tylko dla polityki publicznych³, lecz także dla pokoleń wchodzących w trudne fazy cyklu życia: dorosłych dzieci, które mają własne dzieci wymagające czasu i uwagi oraz swoich starszych rodziców. Pierwszej grupie towarzyszyć mogą dodatkowe obciążenia, powodowane frustracją w wypadku niemożności pogodzenia ze sobą zobowiązań wobec obu pokoleń i własnych zadań życiowych⁴. Seniorzy będą borykać się z natężeniem problemów zdrowotnych, decyzjami o przejściu na emeryturę⁵ i ze zmniejszeniem dochodów. Sytuacje te będą wikłać, w wypadku obu pokoleń, różne rodzinne role i je weryfikować. Z tych względów warto zadawać pytania o konfigurację czynników, które mogą wzmacniać lub osłabiać szanse seniorów na bycie zaopiekowanym (ze względu na

* Paweł Szymborski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, pawelszymborski89@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4012-1849>

** Artykuł powstał w ramach grantu NCN (2014/15/B/HS6/03158): „Projekty życiowe, projekty społeczne i solidarność międzypokoleniowa w okresie późnej transformacji systemu. Kontynuacja badań longitudinalnych”.

¹ Okólski (2010): 44–46.

² Okólski (2010): 50–51.

³ Nyce et al. (2011).

⁴ Leder, Roszak (2016): 55; Steiner, Flechter (2017).

⁵ W momencie pisania artykułu wiek emerytalny wynosił 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn (zus.pl).

ich możliwe deficyty zdrowotne, niesprzyjającą sytuację rodzinną lub materialną) przez ich własne dzieci.

Badania prowadzone na świecie w tym obszarze mają długą tradycję⁶. Wśród nich wiele uwagi poświęca się solidarności międzypokoleniowej w rodzinie⁷, w tym czynnikom kształtującym różne konfiguracje relacji rodzinnych⁸. W badaniach tych międzypokoleniowość rzadko bywa pokoleniowo traktowana, tzn. nie sięga się w nich do socjologicznych konotacji pokolenia – jako zbiorowości ukształtowanej przez określone warunki społeczno-historyczne i kulturę. Pokolenia są wyodrębniane jako ogniwa ciągu genealogicznego, a solidarność pokoleń jest rozpatrywana jako fenomen demograficzny sprzężony z polityką społeczną i problemami socjalnymi. Gdy jednak wyjść poza te ramy i pokolenia definiować na socjologiczną modłę – jak to czynili Karl Mannheim⁹, Maria Ossowska¹⁰ czy Jan Garewicz¹¹ – w problemie solidarności pokoleniowej można by dostrzec głębszy społeczny problem, mający swe społeczno-kulturowe źródła i – być może – poważne polityczne konsekwencje¹². Koncentrując się na rodzinnych relacjach pokoleniowych, spróbuję w tym artykule wyjść nieco poza te konwencjonalne ramy i zastanowić się, czy istotnie socjologicznie rozumiana pokoleniowość wnosi w ten obszar jakąś wartość dodaną.

W świetle istniejących badań kontekst kulturowej presji nakazującej opiekować się rodzicami sprawia, że młodzi dorośli zazwyczaj wykazują deklaratywną gotowość do takiej opieki, formułują też pozytywne oceny relacji rodzinnych¹³. Jest jednak pytanie, czy faza życia, w jakiej pozostają, i związane z nią wyzwania, jak również typ odbytej socjalizacji – indywidualizującej orientacje życiowe i nakierowującej je na styl życia podkreślający wagę przyjemności, komfortu, czasu wolnego¹⁴, mogą być przesłanką mniej budujących przewidywań. Skupiając się na relacjach rodzinnych dwóch pokoleń – rodziców i ich dorosłych dzieci – w niniejszym artykule podejmę pytanie o to, jakie są szanse zaopiekowania się rodzicami przez młode dorosłe dzieci, jeśli wziąć pod uwagę ich aktualną sytuację i gotowość niesienia pomocy oraz prawdopodobne przyszłe problemy. Formułuję tu następujące szczegółowe pytania:

– Którzy rodzice mogą wymagać opieki – co w ich aktualnej sytuacji i kondycji życiowej może być przesłanką takiej potrzeby?

– Czy pokolenie dorosłych dzieci jest w stanie dostarczyć tę pomoc – czy ich sytuacja życiowa, poziom zamożności, sytuacja rodzinna, jakość więzi rodzinnych wskazują na to, że taka pomoc z ich strony jest/będzie możliwa?

⁶ Dykstra et al. (2013).

⁷ Mangen et al. (1988); Bengtson, Roberts (1991).

⁸ Dykstra et al. (2013); Kwak (2017); Yilmaz et al. (2018).

⁹ Mannheim (1938).

¹⁰ Ossowska (1961).

¹¹ Garewicz (1983).

¹² Drozdowski (2012).

¹³ Kwak (2017): 162–163.

¹⁴ Szafranec (2011): 377.

– Czy charakterystyki społeczne obu pokoleń, ich orientacje życiowe, zaufanie do instytucji publicznych ujawniają sytuacje, które już dziś mogłyby być wskaźnikowe dla potrzeby i gotowości niesienia pomocy?

Podstawą analiz są wyniki badań realizowanych w ramach projektu badań podłużnych (ang. *longitudinal study*), które zdecydowały o charakterze próby i zbiorowości badanej. Od kilku dekad tworzą ją osoby urodzone w 1957 r. (dziś w wieku 60 lat), a od lat dziewięćdziesiątych również ich dzieci (dziś w wieku 35+)¹⁵. Wątek solidarności pokoleń wprowadzony został do ostatniej fali badania, stąd prezentowane w tym artykule analizy będą wykorzystywały głównie wyniki ostatniego pomiaru, zrealizowanego w 2016/2017 r. Objął on 360 rodziców i 260 dzieci. Problemy z utrzymaniem próby przez tak długi okres trwania projektu, zwłaszcza w odniesieniu do biologicznych dzieci, spowodowały, że konieczne było zastosowanie procedury jej uzupełniania jednostkami o tych samych parametrach spoza oryginalnej próby, co przesądziło o możliwej do zastosowania procedurze analitycznej¹⁶. Obejmuje ona rodziców i dzieci, które nie zawsze łączy więź biologiczna, ponadto ze względu na podjęty temat analizy będą prowadzone w odniesieniu do specyficznie wyselekcjonowanych grup. Będą to z jednej strony zidentyfikowani jako problemowi, potrzebujący wsparcia rodzice, z drugiej zaś – gotowe i niegotowe do udzielenia wsparcia dzieci. Podstawą wyróżnienia potrzebujących wsparcia rodziców były dane wskazujące na ich problemy zdrowotne, finansowe, odległe zamieszkanie od dzieci. W przypadku dzieci brano pod uwagę ich obecną sytuację materialną, stan zdrowia, wykształcenie i aktywność zawodową, obowiązki domowe.

Zbiorowości te, stanowiące sąsiadujące ze sobą ogniwa ciągu genealogicznego, reprezentowały różne historycznie pokolenia. Różni je świat, w którym dorastały, i życiowe problemy. Pokolenie rodziców jest ostatnim młodym pokoleniem w pełni ukształtowanym w czasach komunistycznej Polski. Ich dzieci, dorastające w okresie najbardziej dynamicznych zmian ustrojowych po 1989 r., są pierwszym pokoleniem, którego intelektualne dojrzewanie przypadło na okres szerokiego otwierania się polskiego społeczeństwa i kultury na wpływy globalne, w tym takie idee i wzorce, jak indywidualny sukces czy konsumpcyjny styl życia¹⁷. Jakkolwiek starsze pokolenie również podążało za podobnymi wzorami życia, inny moment osvajania się z nimi i inna faza życia, kiedy to się działo, sprawiają, że skutki tych socjalizacyjnych przesunięć i różnic mogą mieć znaczenie. Dziś każde z nich ma inne zadania przed sobą i inne problemy. Rodzice borykać się będą z problemami własnego wieku (które będą narastać, aczkolwiek zapewne w różnym stopniu w różnych kategoriach badanych). Dzieci posiadają własne rodziny, kariery i własne dzieci wymagające uwagi. Wielu z nich może powiedzieć o sobie, że są ustabilizowani, ale czy jest po ich stronie mentalna gotowość zaangażowania się w opiekę nad starzejącymi się rodzicami? Spróbuję odpowiedzieć na to pytanie, zastrzegając

¹⁵ Projektem w latach siedemdziesiątych XX w. kierował prof. Zbigniew Kwieciński ze Stacji badawczej PAN w Toruniu, w latach osiemdziesiątych – prof. Ryszard Borowicz, od lat dziewięćdziesiątych projektem kieruje prof. Krystyna Szafranec.

¹⁶ Tuijnman (1989): 116–119.

¹⁷ Szafranec (2001), (2010), (2011).

jednocześnie, że wyniki analiz nie mogą być w sposób prosty ekstrapolowane w przyszłość, niemniej ukazanie, że problem nie zamyka się na poziomie deklaracji o gotowości zaopiekowania się rodzicami, ani nawet na poziomie jakości rodzinnych więzi, lecz że należy uwzględnić w nim również specyfikę młodego pokolenia, wydaje się sensowna.

II. SYTUACJA MATERIALNA, ZDROWOTNA I RODZINNA BADANYCH POKOLEŃ – OCENA POTRZEBY POMOCY I GOTOWOŚCI NIESIENIA POMOCY

Ostatecznie do analiz włączeni zostali 60-latkowie posiadający co najmniej jedno dziecko ($N = 317$) i respondenci reprezentujący pokolenie dzieci o parametrach odpowiadających cechom biologicznych dzieci ($N = 227$). Podstawowe charakterystyki obu grup badanych przedstawia tabela 1. Wśród badanych (rodziców i dzieci) widoczna jest nadreprezentacja kobiet, mieszkańców dużych miast (pow. 100 tys. mieszkańców), pracowników umysłowych i przedstawicieli inteligencji/specjalistów¹⁸.

Tabela 1

Cechy społeczno-demograficzne badanych (w %)

	Rodzice	Dzieci
Płeć:		
kobiety	59,6	65,6
mężczyźni	40,4	34,4
Status na rynku pracy:		
inteligencja/specjaliści	7,0	10,6
pracownicy umysłowi	45,6	52,4
robotnicy	22,5	26,0
rolnicy	12,3	3,5
właściciele firm	4,7	1,8
bierni zawodowo	7,9	5,7
Miejsce zamieszkania:		
duże miasto (pow. 100 tys. mieszkańców)	43,2	57,7
małe miasto (20–100 tys.)	23,7	18,5
wieś	32,8	22,9
zagranica	0,3	0,9

¹⁸ Dobór pierwotnej próby był celowy i dotyczył dzieci z terenu województwa kujawsko-pomorskiego (głównie Torunia i okolic), stąd wzmocnione dysproporcje w badanych grupach.

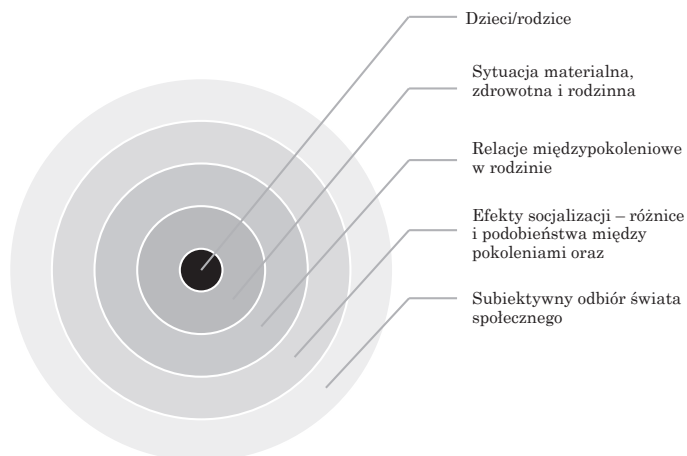
Wykształcenie:		
poniżej średniego	33,8	29,5
średnie	37,2	33,9
wyższe	29,0	36,6
Liczba dzieci:		
0	—	17,2
1	21,8	24,7
2	50,2	47,1
3 i więcej	28,1	11,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Analizy ukierunkowuje przyjęty tutaj model umiejscowienia dziecka/rodzica w szerszym otoczeniu czynników, które mogą mieć znaczenie w określaniu szans sprawowania opieki nad starzejącymi się rodzicami (schemat 1). W centrum znajdują się dzieci/rodzice, którzy reprezentują jakiś społeczno-kulturowy świat, w którym dorastali i żyją. Zaraz obok – jako układ obiektywnych czynników określających potrzebę wsparcia (po stronie rodziców) i gotowość pomocy (ze strony dziecka) – wyodrębniamy do celów analitycznych poziom życia, stan zdrowia i strukturalne uwarunkowania życia rodzinnego (bliskość członków rodziny). Następnym kręgiem jest świat rodzinnych relacji, które mogą przechylać szalę na korzyść lub niekorzyść szans opieki nad senioralnym członkiem rodziny. Ostatnimi kręgami (grupami uwzględnianych czynników) są efekty socjalizacji oraz subiektywny odbiór świata społecznego – samopoczucie w nim, zaufanie lub przeciwnie – brak zaufania i osamotnienie.

Schemat 1

Model analityczny czynników wpływających na szanse i zagrożenia sprawowania opieki dzieci nad rodzicami

Źródło: opracowanie własne.

Obiektywną sytuację życiową traktujemy jako podstawowy wskaźnik potrzeby pomocy po stronie przyszłych seniorów i – jednocześnie – gotowości zaangażowania się w opiekę nad rodzicami ze strony dzieci. Z użyciem takich wskaźników (uwzględniających sytuację materialną, rodzinną i zdrowotną rodziców i dzieci)¹⁹ wyodrębnione zostały indeksy dyskryminacyjne (tabela 2).

Tabela 2

Operacjonalizacja zmiennych do indeksów dyskryminacyjnych

Obszar	Wskaźniki	Wartości zmiennej do indeksów szczegółowych		
		1	2	3
Stan materialny	Średni miesięczny dochód netto na osobę w gospodarstwie domowym	niski (do 1000 zł)	średni (1100–1500 zł)	wysoki (pow. 1550 zł)
Indeks stanu psychofizycznego	Przebyte ciężkie choroby, operacje, urazy	choroby/stany ostre lub przewlekłe		brak chorób
	Obecny problem zdrowotny	choroby/stany ostre lub przewlekłe		brak chorób
	Korzystanie z używek	Palenie papierosów/spożywanie alkoholu		brak spożywania alkoholu lub palenia
	Subiektywna ocena zdrowia fizycznego i psychicznego	zła	średnia	dobra
Indeks strukturalnej sytuacji rodzinnej – dzieci	Posiadanie dzieci i rodziców	podwójnie obciążeni		jednostronnie obciążeni
	Budżet czasu w ciągu dnia z uwzględnieniem rodzaju aktywności	obciążenie pracą i obowiązkami domowymi co najmniej 10 h	obciążenie 9–10 h	małe obciążenie – poniżej 9 h
	Mieszkanie z rodzicem	Niezamieszkiwanie z rodzicem		mieszkanie z rodzicem
Indeks strukturalnej sytuacji rodzinnej – rodzice	Liczba dzieci	jedno	dwoje	troje i więcej
	Bycie w związku	brak związku		w związku
	Miejsce zamieszkania dzieci	żadne nie mieszka z rodzicami lub w okolicy		co najmniej jedno mieszka z rodzicami lub w okolicy

Źródło: opracowanie własne.

¹⁹ Oparte zostały na ustaleniach innych badaczy, np.: Tobiasz-Adamczyk (2012); Grotowska-Leder, Roszak (2016).

Gospodarstwa domowe dzieci reprezentują niższy poziom dochodów (42,3% z niskimi dochodami oraz 28,8% z wysokimi) niż gospodarstwa domowe rodziców (odpowiednio 32,7% i 40,7%). Ponadto 58,1% dzieci mieszka z co najmniej dwojgiem własnego potomstwa, co automatycznie przekłada się na większe obciążenie finansowe takich rodzin. Może to oznaczać mniejszą możliwość wsparcia rodziców w wypadku ich przejścia na emeryturę. Mniejszymi dochodami charakteryzują się gospodarstwa dzieci mieszkających na obszarach wiejskich ($p < 0,05$; V-Cramera = 0,162), gdzie 60,8% gospodarstw posiada dochody poniżej 1000 zł na osobę. Podobną sytuację zaobserwowano u respondentów z niższym wykształceniem, poniżej średniego ($p < 0,001$; V-Cramera = 0,208) – tam 55,4% młodych gospodarstw domowych charakteryzuje się niskim poziomem dochodów. Lepsza sytuacja finansowa gospodarstw domowych rodziców może się zmienić na gorszą po przejściu na emeryturę. Ci, którzy są nadal aktywni zawodowo, są w lepszej sytuacji od tych, którzy już nie pracują, ale ci, którzy pracują, mają bardzo zróżnicowaną sytuację materialną. Niskie dochody ma 65,2% biernych zawodowo, 48,7% rolników i 38,8% robotników.

Kolejnym wymiarem jest grupa czynników zdrowotnych, w odniesieniu do której stworzony został indeks stanu psychofizycznego. Badacze wskazują na silną relację między obiektywnymi czynnikami zdrowotnymi (np. przechodzenie w przeszłości ciężkich chorób) i subiektywnymi (samopoczucie, ocena zdrowia) na ocenę ogólnego stanu dobrostanu pacjenta²⁰. Prawie co dziesiąty rodzic (10,8%) ocenia stan zdrowia fizycznego jako *zły*, ponad połowa (51,4%) jako *dobry*²¹. Ocena stanu zdrowia psychicznego wypada znacznie lepiej – *źle* ocenia je 5,1%, a *dobrze* 73,8% badanych²². Według innych wskazań 44% rodziców doświadcza ostrych stanów chorobowych lub chorób przewlekłych, nieco mniej (38%) wskazało na takie problemy w przeszłości. Co druga osoba doświadczająca poważnych problemów zdrowotnych w przeszłości, wskazuje na takowe również obecnie ($p < 0,001$; V-Cramera = 0,280). Jeśli dodamy do tego, że 71,4% przyszłych seniorów spożywa alkohol (w tym 7% bardzo często), a 30,3% pali papierosy, to sumarycznie w wypadku do co dziesiątego rodzica mamy przesłanki, by zakładać możliwe poważne problemy zdrowotne w przyszłości. Mimo stosunkowo małego odsetka rodziców oceniających stan zdrowia jako *zły*, przyglądając się historiom chorób, wyłania się nowy obraz starszego badanego pokolenia. Wchodząc w wiek emerytalny, zdają się być obarczeni dużym ryzykiem potrzeby opieki (rodzinnej lub instytucjonalnej) w niedalekiej przyszłości. W ocenie zdrowia dzieci użyto tych samych wskaźników. Ogólnie dzieci charakteryzują się lepszymi wskaźnikami zdrowia. Jedynie 1,3% negatywnie ocenia swoje zdrowie fizyczne, a 3,5% zdrowie psychiczne. Również znacznie rzadziej wskazują na przebyte poważne choroby (17,6%) czy te przechodzone obecnie (13,2%). Jedynie pod względem używek dzieci nie ustępują rodzicom – 81,3% spożywa alkohol (w tym 8,4% często), a 32% pali regularnie papierosy.

²⁰ Chilińska-Kopko (2017). Takie podejście stosowane jest również w badaniach androginicznych, gdzie uwzględniany jest do oceny jakości życia aspekt kumulowania się czynników ryzyka – Tobiasz-Adamczyk (2012): 186–187.

²¹ Reszta odpowiedzi została zaliczona do kategorii *średni*.

²² Jw.

Biorąc pod uwagę wartości indeksu zdrowia psychofizycznego, co dziesiąty rodzic mógłby potrzebować pomocy (tab. 3). Jeśli dołączymy do nich osoby o średnich wynikach, powstaje duża (45,6%) grupa rodziców, która znajduje się w sferze ryzyka.

Tabela 3

Podsumowanie rozkładu wartości indeksów dyskryminacyjnych ze względu na pokolenie (w %)

Wartość indeksu	Rodzice			Dzieci		
	Stan materialny	Stan psychofizyczny	Strukturalna sytuacja rodzinna	Stan materialny	Stan psychofizyczny	Strukturalna sytuacja rodzinna
1 Niska	32,7	10,2	2,5	42,3	2,2	23,8
2 Średnia	26,6	35,3	43,2	28,9	16,4	75,3
3 Wysoka	40,7	54,5	54,3	28,8	81,4	0,9
Suma	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Trzecią grupę czynników tworzy indeks strukturalnej sytuacji rodzinnej. Są to zmienne uwzględniające strukturalny aspekt relacji międzypokoleniowych – „przestrzeń szans” na zaistnienie i różnicowanie się innych aspektów relacji międzypokoleniowych w rodzinie²³. Dla każdego pokolenia inne aspekty struktury są istotniejsze. Założono, że większa liczba dzieci zwiększa prawdopodobieństwo, że któreś z rodzeństwa zaopiekuje się w razie potrzeby rodzicem (więcej niż dwoje ma 28%). Fizyczna bliskość również jest istotnym czynnikiem dla rozwoju relacji między dziećmi i rodzicami. Pod tym względem struktura przestrzenna alokacji członków rodzin może sprzyjać pozytywnym relacjom (75,1% rodziców posiada dzieci co najmniej w tej samej miejscowości). Kolejną ważną kwestią jest pozostawanie w związku lub prowadzenie samotnego życia. Co prawda 86% rodziców posiada partnera lub partnerkę, ale 14% z nich już teraz nie posiada osoby, która w wypadku braku innych członków rodziny mogłaby udzielać codziennego wsparcia²⁴. W wypadku dzieci posłużono się innymi wskaźnikami. Tu założono, że większe szanse zaopiekowania się rodzicami będą miały dzieci o odpowiednim budżecie czasu wolnego od pracy i obowiązków domowych, mieszkające z rodzicami oraz nieposiadające własnych dzieci. Analizy pokazały, że 82,2% dzieci posiada zarówno rodziców, jak i własne dzieci, co stawia je w roli *sandwich*

²³ Mangen et al. (1988): 56–57. Jest to jeden z klasycznych wymiarów solidarności międzypokoleniowej, mający największy wpływ na pozostałe wymiary relacji w rodzinie. Z tego względu został wyodrębniony i włączony do indeksu strukturalnej sytuacji rodzinnej respondenta.

²⁴ Badania pokazują (zob. Kwak 2017: 158), że wśród osób rozwiedzionych zauważalny jest mniejszy stopień wymiany między rodzicami i dorosłymi dziećmi.

generation. To z kolei wzmaga presję na godzenie potrzeb dwóch najbliższych pokoleń. Ze strukturalnego punktu widzenia jest to sytuacja niesprzyjająca wyzwaniu sprawowania opieki nad rodzicami²⁵. Podobny odsetek dzieci (79%) nie mieszka ze swoimi rodzicami, co również może powodować konieczność zaangażowania dodatkowych zasobów (szczególnie czasu) na dotarcie do swojego rodzica w razie potrzeby. Dodając do tego stopień obciążenia pracą, gdzie 14,5% dzieci pracuje średnio powyżej 8 h dziennie i poświęca więcej niż 2 h na prace domowe, mamy konfigurację czynników mogących utrudnić podjęcie wystarczającej opieki nad starzejącymi się rodzicami.

Na podstawie obliczonej średniej wartości trzech indeksów dla każdego badanego, stworzono indeks gotowości dzieci do zaopiekowania się rodzicami i indeks potrzeby bycia zaopiekowanym po stronie rodziców. Powstały cztery rozłączne kategorie – gotowych i niegotowych do zaopiekowania się rodzicami dzieci oraz potrzebujących i niepotrzebujących opieki rodziców (tab. 4).

Tabela 4

Odsetek dzieci nie/gotowych do podjęcia opieki nad rodzicami
oraz nie/potrzebujących opieki rodziców (w %)

Indeks możliwego zapotrzebowania rodziców na opiekę ze strony dzieci		Indeks gotowości dzieci do zaopiekowania się rodzicami	
Potrzebujący	30,1	Gotowi	47,1
Niepotrzebujący	69,9	Niegotowi	52,9
Suma	100,0		100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Jakkolwiek nie możemy tworzyć biologicznych par (rodziców i dzieci), co byłoby najciekawsze i dawało najmocniejsze podstawy do wnioskowania, dostrzegamy intrygującą statystykę przypadków, gdzie odsetek niegotowych do świadczenia opieki dzieci przewyższa odsetek gotowych. To, co możemy ponadto zrobić, to ponowna – ale odnoszona już do precyzyjniej wyodrębnionych grup – identyfikacja ich społecznego zaplecza. Okazuje się (tab. 5), że *potrzebujących rodziców* można znaleźć przede wszystkim wśród przedstawicieli niższych warstw społecznych. Wyższy status społeczno-zawodowy minimalizuje potrzebę opieki. Dotyczy to reprezentantów takich kategorii, jak pracownicy umysłowi, inteligencja i specjaliści. Tym samym status społeczno-zawodowy jest jednym z dwóch istotnie różnicujących rodziców czynników. Drugim jest poziom wykształcenia. Największy odsetek potrzebujących występuje wśród niżej wykształconych (45,8%). Płeć i miejsce zamieszkania nie wpływają na potrzebę bycia zaopiekowanym. Są to wyraźne sygnały dotyczące tego, gdzie się pojawiają obszary największych potrzeb, których zaspokojenie będzie wymagało rozwiązań instytucjonalnych.

²⁵ Kotlarska-Michalska (2017): 177.

Tabela 5

Wpływ cech społeczno-demograficznych na szanse i ryzyka opieki nad/przez inne pokolenie (w %)

Typ/Istotność statystyczna ^a	Rodzice		Dzieci	
	potrzebujący	niepotrzebujący	niegotowi	gotowi
Ogółem	30,1	69,9	52,9	47,1
Cechy społeczno-demograficzne↓				
Płeć:	– brak korelacji –		– brak korelacji –	
Kobiety	63,2	57,9	70,8	59,8
Mężczyźni	36,8	42,1	29,2	40,2
Status na rynku pracy:	*(0,199)		– brak korelacji –	
inteligencja/specjaliści	3,2	8,6	7,5	14,0
pracownicy umysłowi	39,4	48,0	49,2	56,1
robotnicy	24,5	21,7	29,2	22,4
rolnicy	13,8	11,8	5,8	0,9
właściciele firm	4,3	5,0	0,8	2,8
bierni zawodowo	14,9	5,0	7,5	3,7
Miejsce zamieszkania:	– brak korelacji –		* (0,203)	
duże miasto	40,0	45,0	58,0	58,5
małe miasto	25,3	22,7	12,6	25,5
wieś	34,7	32,3	29,4	16,0
Wykształcenie:	** (0,247)		* (0,200)	
poniżej średniego	51,6	26,2	34,2	24,3
średnie	25,3	42,1	38,3	29,0
wyższe	23,2	31,7	27,5	46,7

^a Gwiazdka (*) przy danej zmiennej oznacza, że wartości zmiennych społeczno-demograficznych są istotnie statystycznie skorelowane z danym typem sytuacji życiowej względem opieki z $p < 0,05$. Dwie gwiazdki (**) oznaczają istotność na poziomie wartości $p < 0,001$. W nawiasach umieszczone są wartości współczynnika korelacji V-Cramera.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

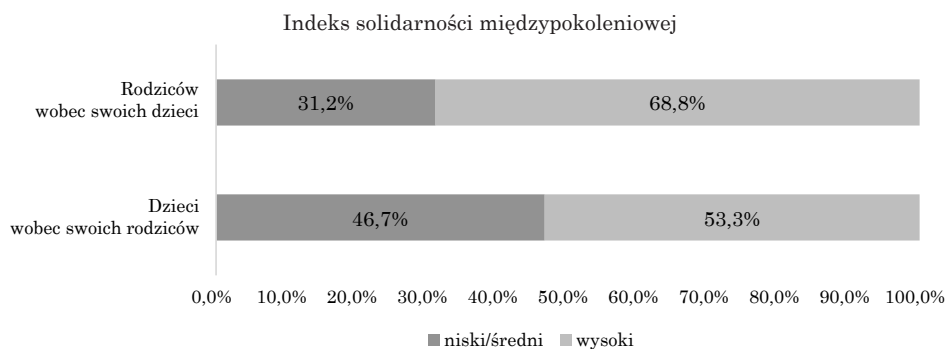
Dzieci z wyższym wykształceniem okazują się bardziej *gotowe* na podjęcie wyzwania opieki nad swoimi rodzicami. Wśród osób z niższym poziomem wykształcenia (średnim i poniżej) *niegotowi* stanowią ok. 60%, na wsi więcej (67%) niż w dużym mieście (53%); na wsi dochody młodych ludzi są niższe, w mieście młodzi są obciążeni pracą i zobowiązaniami opiekuńczymi.

III. JAKOŚĆ RELACJI RODZINNYCH

Czy jakość więzi rodzinnych w odniesieniu do relacji określanych jako solidarność pokoleniowa może zwiększyć szanse opieki nad seniorami? Solidarność międzypokoleniową można zdefiniować jako zespół norm społecznych i wzajemnych postaw określających nieformalne oczekiwania oraz obowiązki negocjowane każdego dnia i kreujące solidarność bądź konflikt między generacjami, ale i gotowość niesienia pomocy. Jest to szeroka, syntetyczna koncepcja solidarności międzypokoleniowej²⁶, która łączy w sobie elementy definicyjne z nauk ekonomicznych (gwarancja wzajemnej pomocy), nauk o rodzinie (nieformalne oczekiwania i wzajemność) oraz dorobku amerykańskich badań podłużnych²⁷.

Na podstawie takich danych, jak ocena relacji z własnymi (biologicznymi) rodzicami/dziećmi, częstotliwość kontaktów, uzyskiwanie lub udzielanie pomocy członkom rodziny, udział w dochodach gospodarstwa, deklaracja opieki nad rodzicem/wnukiem, gotowość udzielenia finansowego wsparcia utworzono indeks solidarności międzypokoleniowej (tab. 6). Wykorzystanie go w analizach pokazuje, że aż 68,8% rodziców i ponad połowa dzieci charakteryzuje się dobrymi relacjami międzypokoleniowymi (wykres 1). W toku analiz stwierdzono, że zmienne społeczno-demograficzne (płeć, pozycja na rynku pracy, miejsce zamieszkania, wykształcenie) nie mają wpływu na relacje rodziców ze swoimi dziećmi. Podobne wnioski pojawiają się w relacji dzieci–ich rodzice, chociaż tutaj jakość relacji rodzinnych mierzona indeksem solidarności międzypokoleniowej przedstawia się lepiej na wsi ($p < 0,001$; V-Cramera = 0,258).

Wykres 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników z badań.

²⁶ Woźniak (2012): 9; Łuczak (2012): 204; Bengtson, Oyama (2007).

²⁷ Bengtson, Roberts (2009).

Tabela 6

Operacjonalizacja poziomu solidarności międzypokoleniowej dzieci/rodziców

	Pokolenie	Wskaźniki	Wartości zmiennych syntetycznych do indeksu		
			1	2	3
Przeływ dóbr i usług w rodzinie (functional solidarity)	rodzice/dzieci	Uzyskiwanie lub udzielanie pomocy członkom rodziny oraz udział członków rodziny w dochodach gospodarstwa.	nie pomaga	nie otrzymuje i pomaga	otrzymuje i pomaga
Interakcje między członkami rodziny (associational solidarity)	rodzice/dzieci	Częstotliwość kontaktu z dziećmi/rodzicami	w ogóle	rzadko (najczęściej co 2 tygodnie)	często (co tydzień i częściej)
Ocena relacji członków rodziny (affectual solidarity)	rodzice/dzieci	Ocena relacji z dziećmi/rodzicami	źle	ani dobrze, ani źle	dobrze
Gotowość wypełnienia ról rodzinnych (normative solidarity)	dzieci	Zgoda na podjęcie opieki lub udzielenia pomocy finansowej wobec potrzebujących rodziców	nie zgadzam się		zgadzam się
	rodzice	Zgoda na opiekowanie się wnukami, pomoc finansową dla dzieci lub ogólne wsparcie własnym kosztem			

Źródło: opracowanie własne.

Jakość relacji rodzinnych wyrażona w indeksie solidarności międzypokoleniowej nie wykazała istotnych statystycznie zależności z sytuacjami potencjalnej potrzeby i gotowości niesienia pomocy, co może świadczyć o tym, że niezależnie od tego, jak dzisiaj te relacje się przedstawiają, w przyszłości – bardziej pod wpływem obiektywnych okoliczności – potrzeba opieki ze strony rodziców może napotkać inne niż emocjonalne i motywacyjne przeszkody – przynajmniej w niektórych obszarach społecznej struktury.

IV. EFEKTY SOCJALIZACJI I SUBIEKTYWNY ODBIÓR ŚWIATA SPOŁECZNEGO

Spróbujemy rozważyć, czy rodzice i dzieci różnią się ze względu na pewne charakterystyki osobowościowe. Jednym z pytań kierowanych do respondentów była prośba o autocharakterystykę wyrażająca się w pytaniu: Kim jestem? Jaki jestem? Co mnie wyróżnia spośród innych ludzi? Odpowiedzi (tab. 7) zostały uporządkowane w cztery różne kategorie wskaźnikowe dla pokoleń²⁸. Pierwsza kategoria to *etosowcy* eksponujący w swoich autocharakterystykach wartości wspólnotowe (szczerłość, uczciwość, znaczenie innych ludzi). *Pragmatycy* to osoby zorientowane bardziej indywidualistycznie – podkreślające swoje mocne strony: niezależność, kreowanie własnej ścieżki życiowej, siłę charakteru, racjonalizm. Kategorię *familiarnych*, którym bliżej do *etosowców* niż *pragmatyków*, tworzą osoby zamykające swoje identyfikacje w pełnionych rolach rodzinnych lub odwołujące się do wartości rodzinnych. Ci, którzy podkreślają, że nic szczególnego ich nie wyróżnia, określani zostali jako *zwyczajni*. Jak przypuszczano, autocharakterystyki młodszego pokolenia i starszego różnią się ($p < 0,001$; V-Cramera = 0,203).

Tabela 7

Cechy wyróżniające pokolenia na podstawie autocharakterystyk (w %)

Cechy wyróżniające pokolenia	Rodzice	Dzieci
zwyczajni ludzie	39,4	21,2
familiarni	21,6	28,3
etosowi	25,7	28,3
pragmatyczni	13,3	22,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie prac zespołu badawczego.

²⁸ Bardziej obszernego opisu kategorii osobowościowych dostarcza Krystyna Szafraniec w książce podsumowującej wyniki badań podłużnych – Szafraniec (2022). Tutaj ograniczono się do opisów mogących mieć przełożenie na gotowość do zaopiekowania się rodzicami lub na oczekiwanie od dzieci opieki.

W obu pokoleniach kategoriami dominującymi są *familiarni* i *etosowi*. O ile jednak w pokoleniu rodziców wyróżnikiem ich identyfikacji jest *zwyyczajność/nijakość*, w pokoleniu dzieci definiowanie siebie przez wskazania na cechy pragmatyczne. Cechy społeczno-demograficzne nie różnicują wyników – trudno wskazać grupy dzieci, w których dominuje któryś z rodzajów autocharakterystyk.

Bardzo perswazyjne są wybory orientacji życiowych przez reprezentantów obydwu pokoleń. Dane zamieszczone w tabeli 3 ukazują opozycje między postawami materialistycznymi a godnościowymi, podkreślającymi ważność bezpieczeństwa i stabilizacji vs życia z fantazją i na luzie, życia skromnego i oszczędnego vs opartego na przyjemnościach życiowych, skoncentrowanego na sobie vs zaangażowanego również w inne sprawy²⁹. Jakkolwiek u obu pokoleniach wskazania na spokojne, ustabilizowane życie w kręgu rodziny są równie częste, dzieci wskazują znacznie wyraźniej na coś, co można nazwać mariażem familiaryzmu z życiem polegającym na doświadczaniu przyjemności i sukcesu materialnego. Gdyby ta cecha miała okazać się trwała, mogłaby stać się źródłem problemów dla dzieci, które miałyby trudności z utrzymaniem życia na preferowanym kursie.

Tabela 8

Cechy wyróżniające pokolenia na podstawie orientacji życiowych (w %)

Która z podanych niżej opcji jest bliższa P. orientacji życiowej?	Rodzice	Dzieci
1a. zarabianie odp. dużych pieniędzy, by osiągnąć godny poziom życia, czy...	32	53,2
1b. robienie tego co się lubi, niekoniecznie za duże pieniądze	68	46,8
2a. szczęśliwe życie rodzinne i osiągnięcie stabilizacji życiowej, czy...	95,5	92,8
2b. życie z fantazją i na luzie, bez większych życiowych zobowiązań	4,5	7,2
3a. życie skromne i oszczędne, czy...	63,4	44,2
3b. dążenie do przyjemności życiowych	36,6	55,8
4a. dbanie przede wszystkim o siebie i najbliższych, czy...	68,8	80,9
4b. angażowanie się również w inne sprawy	31,2	19,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie prac zespołu badawczego.

Sprawdziliśmy, gdzie znajdują się osoby dokonujące określonych wyborów (tab. 8). Dzieci wybierające *życie skromne i oszczędne*, zamiast *życie bez większych zobowiązań* można znaleźć wśród większości mieszkających na wsi ($p < 0,01$; V-Cramera = 0,237) – aż 72%; z wykształceniem poniżej

²⁹ Różnice między pokoleniami pod względem wskazanych orientacji życiowych są istotne statystycznie ($p < 0,01$, V-Cramera 0,136–0,214) z wyjątkiem jednej pary, gdzie w wypadku obu pokoleń jedna z opcji – *szczęśliwe życie rodzinne* – została wybrana przez ponad 90% badanych.

średniego ($p < 0,001$; V-Cramera = 0,330) – 58,7%; o niższych dochodach ($p < 0,05$; V-Cramera = 0,199) – 53,9%. Taka zbieżność preferencji i nastawienie na skromność mogłyby działać pozytywnie na relacje międzypokoleniowe. Ci zorientowani materialistycznie i konsumpcyjnie odznaczają się wyższym statusem – dobrze zarabiają, są wykształceni, mieszkają w dużych miastach. Tu zatem można się ewentualnie spodziewać napięć w relacjach z rodzicami, ze względu na możliwe przedkładanie przyjemności życiowych nad skromność przez nich cenioną. Są podstawy, by sądzić, że wśród familiarnych rodziców może pojawić się większa roszczeniowość wobec swoich dzieci – większe dysproporcje wyborów w odniesieniu do ostatniej pary twierdzeń (*Dbanie przede wszystkim o siebie i najbliższych* vs angażowanie się w inne sprawy) wśród dzieci niż wśród rodziców może być przesłanką takiej sytuacji.

Familiarnie i etosowo zorientowane dzieci mogą traktować własną opiekę nad rodzicami jako coś oczywistego, co ukształtowała w nich rodzinna socjalizacja, podporządkowana wartościom wspólnotowym. Młodzi *pragmatycy* są bardziej podejrzani o prawdopodobieństwo skupienia się na własnej rodzinie i własnych dzieciach i raczej będą stawiać na opiekę zewnętrzną jako gwaranta dobrej jakości życia rodziców zbliżających się do wieku emerytalnego. Z drugiej strony *etosowi* rodzice mogą wcale nie oczekiwać wsparcia od dzieci, gdyż uznają ich moralne prawo do niezależnego życia i szczęścia. Inaczej może być u familiarnie nastawionych rodziców, którzy mogą oczekiwać od swoich dzieci pomocy – ponieważ rodzina to ich cały świat i w rodzinie zawsze ludzie szukali pomocy. Wszystko to są symulacje i przypuszczenia. Warto jednak wskazać na możliwość zaistnienia takich sytuacji, które będą się uprawdopodobniać w zależności od tego, jakie kombinacje cech zaistnieją w konkretnej sytuacji – czy będą się one znosić, czy wzmacniać.

Czy różni wyodrębnione kategorie badanych poziom zaufania do instytucji społecznych i rodzaj oczekiwań adresowanych do państwa, jeśli chodzi o wsparcie, jakie powinno zostać udzielone różnym pokoleniom? Respondentom zadano pytania sondujące te kwestie. Ze stwierdzeniem *Dzisiejsze autorytety tak nisko upadły, że trudno będzie komuś zaufać* zgadza się 69,7% rodziców, ale częściej (74,5%) Potrzebujący opieki. Niezależnie od pokolenia prawie 80% badanych wskazuje, że państwo powinno zapewniać szeroki zakres świadczeń skierowanych do społeczeństwa (ochrona zdrowia, pomoc społeczna, edukacja). Za ledwie 5,6% jest innego zdania, a 15,1% badanych nie potrafiło odpowiedzieć jednoznacznie na te pytania. Jednocześnie obserwujemy krytyczne opinie na temat rządu i brak zaufania do instytucji państwowych. Aż 40,6% wskazało na całkowity brak zaufania wobec rządu, kolejne 22,9% wskazało na ograniczone zaufanie. Interesujące, że wśród dzieci mogących mieć problemy z gotowością do sprawowania opieki nad rodzicami ten brak zaufania jest jeszcze większy. Może to oznaczać postawę wzmacniającą deklaracje pomocy rodzicom i ogólne nastawienie rodzinne w obliczu większej nieufności do władzy.

Rodziców i dzieci poproszono również o wskazanie, które obecne pokolenia – własne, rodziców, dzieci – powinny zostać objęte opieką państwa w pierwszej kolejności. W tym aspekcie można zauważyć znaczące ($p < 0,001$; V-Cramera

= 0,271) różnice międzypokoleniowe. Najczęściej, oba pokolenia wskazują na pokolenie swoich dzieci jako najbardziej potrzebujące wsparcia od państwa, co zwłaszcza miałyby dotyczyć gwarancji pracy. Rodzice formułują takie oczekiwania częściej (64,3%) niż dzieci (43,5%). Podczas gdy dzieci częściej (31,9%) uważają, że wsparcie dla nich winno objawiać się w bezpośrednich transferach pieniężnych, rodzice oczekują – dodatkowo – lepszej opieki medycznej. Dzieci rzadziej dostrzegają potrzebę wsparcia, jakie państwo miałyby udzielać starszym ludziom. To niewątpliwa rysa w postrzeganiu potrzeb starzejących się rodziców, warta odnotowania zwłaszcza w kontekście deklaracji o jakości i poziomie solidarności międzypokoleniowej.

Testowanie zależności między gotowością do świadczenia opieki, jak i potrzebą jej doświadczenia a wyborami orientacji życiowych nie przyniosło pozytywnych rezultatów. Gotowość ta i potrzeba – tak jak ją tutaj weryfikowano – nie pozostaje w istotnym statystycznie związku z orientacjami życiowymi badanych. Należy przypuszczać, że jest to zarówno kwestia tego, że w gruncie rzeczy testowaliśmy potencjalne sytuacje, a nie faktyczne, nadto jej działanie pełniej ujawniłoby się w badaniu sięgającym do technik jakościowych. Tak czy inaczej, w najgorszej sytuacji mogą być *potrzebujący rodzice* o relatywnie niskim wykształceniu i niskim statusie społeczno-zawodowym posiadający niżej wykształcone, mieszkające na wsi *niegotowe dzieci*. Po drugiej stronie kontinuum mamy dobrze wykształconych *niepotrzebujących rodziców* o wysokim statusie, legitymujących się wyższym wykształceniem, wykonujących dobrze płatną pracę, mieszkających w dużym mieście.

* * *

Kontekst starzejącego się społeczeństwa, kontekst kryzysu i odmienność kulturowa pokoleń, ale też odmienność sytuacji i perspektyw życiowych sprawiają, że problem solidarności pokoleniowej wciąż warto podejmować. Podjęto w tym artykule próbę zidentyfikowania grup rodziców, którzy tej solidarności będą szczególnie potrzebowali, którzy dadzą sobie bez niej radę oraz dzieci, które mogą mieć problemy z zaangażowaniem się w opiekę nad starzejącymi się rodzicami i które tych problemów prawdopodobnie nie będą miały. Próbowano też określić społeczną lokalizację takich grup i dopełnić ich charakterystyki społeczne charakterystykami osobowościowymi.

Stwierdziliśmy w wyniku analiz, że u rodziców szanse na samodzielne funkcjonowanie są głównie uzależnione od statusu społeczno-zawodowego i wykształcenia. Osoby z wykształceniem niższym oraz bierne zawodowo są obciążone większym ryzykiem konieczności bycia zaopiekowanym na starość. Z kolei większy odsetek *niegotowych* na opiekę dzieci zaobserwowano wśród mieszkańców wsi o relatywnie niskim poziomie wykształcenia i niskich dochodach. Prawdopodobieństwa większych napięć można by się więc spodziewać w takich rodzinach, gdzie rodzice posiadają względnie niski status (nie pracują zawodowo, są rolnikami lub robotnikami), a ich dzieci go reprodukuja. Sytuacje takie częściej występują na wsi.

Potrzebujący odznaczają się ograniczonym zaufaniem wobec rządu i instytucji państwowych. Jednocześnie zdecydowana większość, zarówno rodziców

jak i dzieci, wskazuje państwo jako gwaranta stabilizacji życiowej i dobrobytu. Z jednej strony rodzice oczekują, że państwo się nimi zaopiekuje, ale z drugiej – wykazują wobec niego ograniczone zaufanie. Dotyczy to zwłaszcza tej części młodego pokolenia, którą podejrzewamy o to, że może mieć problemy w zaoferowaniu opieki starzejącym się rodzicom. Wróży to narastająca roszczeniowość reprezentantów tej grupy, a jednocześnie nienajlepszej jakości opiekę, jaką będą mogli zaoferować własnym rodzicom.

Odmienności pokoleniowe, widoczne zwłaszcza w orientacjach życiowych i ukształtowanych identyfikacjach, powinny być potraktowane z równie dużą uwagą. Niski status socjoekonomiczny dziecka, połączony z koncentracją głównie na własnych sprawach, oczekiwaniem od życia wygody i przyjemności, koncentracja na potrzebach własnej rodziny mogą wywołać napięcia nie tylko w budżecie czasu, lecz również konflikt zobowiązań, a gdy dotychczasowe rozwiązania socjalne mające na uwadze potrzeby starszego pokolenia okażą się niewystarczające i wprowadzone zostaną nowe, obciążające młode pokolenie, może ono nieoczekiwanie stać się źródłem innych, politycznych problemów.

- Bengtson, V.L., Oyama, P.S. (2007). Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties. Expert Group Meeting in United Nations Headquarters (23–25 October 2007).
- Bengtson, V.L., Roberts R.E.L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: an example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family* 53(4): 856–870.
- Drozdowski, R. (2012). Solidarność pokoleń – dobrze brzmiący postulat polityki społecznej, z którym ma ona coraz więcej kłopotów. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 74(3): 7–19.
- Dykstra P., A., van den Broek T., Muresan C., Haragus M., Haragus P.-T., Abramowska-Kmon A., Kotowska I., E. (2013). State-of-the-art report Intergenerational linkages in families. *Families and Societies Working Paper Series* 1.
- Garewicz, J. (1983). Pokolenie jako kategoria socjofilozoficzna. *Studia Socjologiczne* 1(88): 75–81.
- Grotowska-Leder, J., Roszak, K. (2016). Sandwich generation? Wzory wsparcia w rodzinach trzy-pokoleniowych: na przykładzie mieszkańców dwóch gmin województwa świętokrzyskiego. *Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego*.
- Kotlarska-Michalska, A. (2016). Dylematy towarzyszące realizacji zasad solidarności rodzinnej. Na podstawie relacji między pokoleniami w rodzinie. *Studia Socjologiczne* 2(225): 167–188.
- Kwak, A. (2017). Rodzina na wiele wariantów, ale czy z mniejszym zakresem solidarności? *Studia Socjologiczne* 2(225): 145–166.
- Łuczak, P., Orczyk, J. (2012). Ekonomiczne przesłanki zmian w formach solidarności międzypokoleniowej. *Casus opieki długoterminowej w Polsce. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 74(3): 203–216.
- Mangen, D.J., Bengtson, V.L., Landry, P.H. (1988). *Measurement of intergenerational relations*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Mannheim, K. (1938). *The problem of generations*, [w:] *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- Nyce, S., Sylvester, J., Schieber, J. (2011). *Ekonomiczne konsekwencje starzenia się społeczeństw*. Warszawa: PWN.
- Okólski, M. (2010). Wyzwania demograficzne Europy i Polski. *Studia Socjologiczne* 4(199): 37–78.
- Ossowska, M. (1963). Koncepcja pokolenia. *Studia Socjologiczne* 2(9): 47–51.
- Steiner, A.M., Flechter, P.C. (2017). Sandwich generation caregiving: a complex and dynamic role. *Journal of Adult Development* 24(2): 133–143.
- Szafranec, K. (2001). Zmiana społeczna przez brak konfliktu pokoleń. *Przegląd Socjologiczny*, 50(1): 13–39.
- Szafranec, K. (2010). *Młode pokolenie a nowy ustrój*. Warszawa: Wydawnictwo IRWiR PAN.
- Szafranec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

- Szafranec, K. (2022). *Pokolenia i polskie zmiany. Studium socjologiczne na podstawie badań wzdłuż czasu*. Wydawnictwa Naukowe PWN [w druku].
- Tuijnman A.C. (1989). *Recurrent education, earning, and wellbeing: a fifty year longitudinal study of a cohort of Swedish men*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Tobiasz-Adamczyk, B. (2012). *Niekorzystne aspekty wieku starszego z perspektywy socjologii medycyny*, [w:] M. Zralek. *Przestrzenie starości*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas.
- Woźniak, Z. (2012). *Solidarność międzypokoleniowa w starzejącym się świecie – perspektywy i zagrożenia*. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 74(3): 21–63.
- Yilmaz, N., Hazer, O., Öztürk, M.S. (2018). *Intergenerational solidarity and life satisfaction in elderly*. *Turkish Journal of Geriatrics* 21(3): 429–437.
- <<https://www.zus.pl/swiadczenia/emerytura/emerytura-dla-osob-urodzonych-po-31-grudnia-1948/emerytura-w-wieku-powszechnym>> [dostęp: 10.08.2020].

OPPORTUNITIES AND RISKS AT THE THRESHOLD OF RETIREMENT:
THE SITUATION OF THE OLDER GENERATION IN TERMS OF FAMILY TIES
AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY

Summary

The aim of the article is to present the results of research on intergenerational relations in connection with the situation of seniors at the threshold of retirement age and demographic challenges. The study – part of a broader project of multigenerational longitudinal studies – covered two groups representing the senior generation (60-year-olds) and respondents at the same age as their adult children (38-40-year-olds). Thanks to this, it was possible to get to know the perspective of both generations, understood more broadly – as communities shaped by different socio-cultural circumstances and representing a different socialization effect: specific values, life orientations, attitudes towards the family and family obligations or attitudes toward society. The older generation remains at the centre of analysis, and the questions posed here concern the chances of being cared for, in terms of the willingness of the younger generation to help. In search of answers to these questions, the following factors were juxtaposed: (i) their material, health and family situation, (iii) socio-demographic variables that may affect the life situation, (ii) attitudes towards the family, (iv) the socialization context of both generations, indicative for intergenerational solidarity, and (v) the subjective perception of the social world. As a result of the conducted analysis, the groups were identified – mainly based on status and demographic characteristics – to which public policies (health policy, support for the families) could particularly be adapted, in terms of the offer of support.

Keywords: retirement; intergenerational relations; solidarity; care

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 1 ark. wyd. (36–40 tys. znaków wraz ze spacjami i przypisami) w wypadku artykułu. Obliczając objętość tekstu, należy wziąć pod uwagę, że obejmuje ona również wykaz cytowanej literatury, a także tabele i ryciny. Objętość recenzji nie powinna przekraczać 10 tys. znaków.

2. Zgłaszany tekst powinien być zanonimizowany – z tekstu głównego i przypisów, a także z metadanych pliku należy usunąć wszelkie informacje pozwalające zidentyfikować autora/autorów (np. o grantach).

3. W zgłoszeniu należy podać dane o autorze/autorach, adres do korespondencji, numery telefonów i adres służbowej (instytucjonalnej) poczty elektronicznej, a także identyfikator ORCID. W wypadku pracowników naukowych prosimy także o podanie nazwy i adresu uczelni macierzystej.

4. Teksty należy przysyłać za pośrednictwem platformy elektronicznej: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rpeis/about/submissions>.

5. Wszelkie tabele, wykresy lub ryciny będące częścią tekstu należy również przysyłać w formie edytowalnego zapisu elektronicznego. Minimalna grubość linii rysunku powinna wynosić 0,4 pkt, a rysunki należy sporządzić w formacie nie większym niż format kolumny (126 × 180 mm).

6. Do artykułu należy dołączyć krótkie streszczenia (abstrakty) w języku polskim i angielskim (ok. 1,5 tys. znaków/max. 300 słów) oraz słowa kluczowe.

7. Do przesłanej propozycji publikacji należy dołączyć oświadczenie (dostępne na: www.rpeis.pl). Po przyjęciu tekstu do druku autor podpisuje umowę wydawniczą z czasopismem.

8. Termin wykonania korekty autorskiej wynosi maksymalnie 1 tydzień. Po upływie tego terminu tekst kierujemy do publikacji wyłącznie z korektą redakcyjną.

9. Zgłoszenie artykułu, proces recenzyjny oraz publikacja w RPEiS są bezpłatne.

10. Publikacja w RPEiS oznacza zgodę na zdeponowanie tekstu w wersji elektronicznej w repozytoriach, bazach i na platformach indeksujących i upowszechniających treści naukowe.

Szczegółowe zasady edytorskie dostępne na
www.rpeis.pl

SUBMISSION GUIDELINES

1. The length of manuscripts submitted to RPEiS must not exceed 36,000–40,000 characters (6,000 words), including spacing and footnotes, reference list, and tables and figures, in the case of articles, and a maximum of 10,000 characters (1,500 words) for reviews.

2. The submitted text should be anonymized – any information making it possible to identify the author(s) (for example, concerning grants) should be removed from the main text and footnotes, as well as from the file metadata.

3. The author's personal details, correspondence address, telephone numbers and institutional email address as well as ORCID identifier must be attached. In the case of academic staff, we also request the name and address of their university.

4. Manuscripts should be submitted via <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rpeis/about/submissions>.

5. All tables, graphs or graphics in the body of the text must be sent in enable-editing electronic form. The minimum line width should be 0.4 pts and figures should be in a form that does not exceed the format of a 128 × 180mm column.

6. A short abstract, in Polish and English, must be attached (1,500 characters/max. 300 words) with a list of keywords.

7. A declaration must be attached to the application for publication (available at www.rpeis.amu.edu.pl). After the text has been accepted for publication, the author will sign a publishing agreement with the journal.

8. The deadline for authors' revisions is one week. Thereafter the manuscript will be sent for publication with the editors' revisions only.

9. There are no fees for submitting, processing or publishing an article in RPEiS.

10. Publication in RPEiS implies that the author consents to the electronic location of the text in repositories, databases and platforms indexing and disseminating scientific content.

More on editorial principles at
www.rpeis.pl